

NIELS VALENTIN

THORGRIM – THORKEL – HVAD MÅ GISLI TRO?

DET ER det charmerende og intrigerende ved de islandske sagaer, at der meget ofte ligger en dobbeltbund i svarene, samtalerne og indholdet; tænk blot på Gudruns svare til sønnen Bolli. 'Ham elskede jeg mest, som jeg var værst ved.' Hvem? Kjartan? Måske, deres forhold var en ikke fuldbyrdet kærlighed, som udløstes i drabet på Kjartan . . . Men hvad med Bolli, der drevet af sin lidenskab (hun nægter ham sin gunst) myrder sin egen fosterbroder og dermed underskriver sin egen dødsdom?

I Gisli Surssons saga synes det at være forfatterens mening at løsningen på spørgsmålet, hvem dræbte Vestein, skal være så sløret at ingen ved noget sikkert, og grunden kan være den rent dramatiske effekt, men også dette, at det slet ikke er sikkert at denne tildragelse – drabet på Vestein – overhovedet har fundet sted i virkeligheden.

Sommerstormen der rammer Gisli's hus, benytter forfatteren til to formål: for det første skal alle ud af huset således at der kun findes tre personer: Vestein, Audr og trællem Thord, det skal være let at komme ind uden at blive opdaget af nogen, og for det andet skal det være klart, at det er Vestein man er ude efter. Muligheden for brodermord skal være elimineret, under forudsætning af at det er Thorkel, der er den natlige gæst.

Da stormen kommer styrter Gisli ud sammen med alle sine folk, for at redde høet. Det er der intet mærkeligt i da Gisli tidligere er betegnet som en mand der arbejder dag og nat. Audr er husfrue og må vel derfor blive hjemme. Thord tør ikke gå ud i stormen (torden?), og Vestein, der er betegnet som værende en god handelsmand og intet andet, må antages ikke at have forstand på bondearbejde, og er desuden gæst i huset, han bliver hjemme og ligger vågen (halvslumrende?).

Så er der angivet noget meget betydningsfuldt: Sengene er blevet flyttet, fordi det drypper ned. Nu er spørgsmålet om der tidligere har

været lignende skybrud med flytning af senge tilfølg. I så fald peger handlingen unægteligt på, at den der kommer ind udmærket ved hvor han skal gå hen, altså en der kender husets vaner, og hvem andre end Thorkel kan med nogen rimelighed vide dette? Han har jo boet i huset før. Og når der så omhyggeligt forklares at Gisli kendte Sæbol, da han trænger ind der (han havde selv bygget den) så er det rimeligt at antage, at kendskab til huset spiller en vis rolle.

Drabet finder sted i grålysningen, det er altså ikke helt mørkt, idet høhøsten på Island finder sted i august, man må have kunnet skimte personerne, selv om vinduerne dengang har været små og uanset at regnen har gjort det dunklere i huset.

Da Vestein dør, siger han sådan noget som 'den sad'. Man mindes drabet på Sigurd Fafnersbane, hvor han kaster sit sværd Gram efter Guthorm og dræber ham. Her kastes med 'ord', kan det opfattes som han har genkendt morderen og kaster den skæbnebestemte død efter ham?

Så kommer Gisli hjem og så er det vigtigt at gøre sig følgende helt klart: Hvad ved Gisli? Hvad ved han intet om? Hvad ser han? Hvad må han tro, og hvordan må han reagere?

Han kan intet vide om tilvirkningen af stikvåbnet, da det er sket i hemmelighed, han kan heller ikke vide, hvem der har smedet det.

Men han genkender det (det kan ikke være blevet ændret ret meget). Han ved at Thorkel har fået 'Grásíða'-stykkerne i arv efter fordelingen og han ser våbnet sidde i brystet på Vestein. Han kan kun tro at det er Thorkel, der har udført mordet. Jævnfør Anne Holtmark: Studier i Gisla-saga, 1951.

Det er helt udelukket at han kan tro noget andet, og alle hans handlinger herefter er dikterede af denne viden.

Han trækker våbnet ud og gemmer det med det samme. Det synes, som om han ønsker at dække over sin broder, ingen må vide noget om våbnet, men ved at trække sværdet ud af såret påtager han sig, ifølge teksten, hævnpligten. Det synes at fremgå af handlingen, at Audr har genkendt det også, idet hun søger at få Thord til at trække våbnet ud, måske for at befri Gisli for det dilemma, det er at skulle hævne sig på sin broder, eller sin svoger (hvis det nu skulle være Thorgrim) med alle påfølgende konsekvenser. Men Thord tør ikke, han er bange for lig, står der, og måske genkender også han 'Grásíða'. Og enhver tanke om

at han skulle kunne udføre en hævn er håbløs. Der ville ikke kunne blive nogen hævn i det hele taget.

Men Gisli vælger selv dilemmaet, uden dog at kunne mistænke Thorgrim for andet end delagtighed i mordet, og deri bestyrkes han da Gudrid kommer hjem og fortæller om de tre våbenklædte mænd, trolldkarlen Thorgrim nef nævnes også. Han bestyrkes i sin tro på at det er Thorkel ved dennes replik, om at lidt før i tiden ville de have regnet det for en nyhed, og læseren får en mistanke til Thorkel fordi han rent episk nævnes sidst, dette skulle pege på ham.

De påfølgende (nedenfor citerede) samtaler med Thorkel kan kun bestyrke hans tro på, at denne er drabsmanden. Da Thorgrim i op-hidselse efter sammenstødet med Gisli på isen kommer med sin selvaf-sløring om kendskabet til mordet, og sin delagtighed deri, så først be-slutter Gisli sig til at udføre det drab, han så småt har haft i tankerne allerede ved den første af samtalerne.

Det ville måske være en for moderne påstand at hævde, at morderen kommer tilbage til åstedet, men har Thorkel noget andet formål, end at sikre sig da han kommer til Gisli efter Vesteins højsættelse? Han udtrykker sin deltagelse og spørger to gange til Audr, om det er af del-tagelse eller skadefryd, er vanskeligt at afgøre, og han siger derefter:

Nú ganga þeir bræðr heim eptir þetta báðir saman. Þá mælti Þorkell: 'Mikil tíðendi hafa hér görzk, ok munu þér verða nokk-uru meiri tíðendi með harmi en oss; en eigi at síðr verðr hverr með sjálfum sér lengst at fara. Vilda ek, at þú létir þér eigi þetta svá mikils fá, at menn renni þar af því grunum í; vilda ek, at vér tækim upp leika ok væri nú svá vel með oss sem þá, er bezt hefir verit.' 'Þetta er vel mælt,' segir Gísli, 'ok vil ek þat gjarna, – ok þó með þeim hætti, ef nokkut kann þat til at bera á þinni ævi, at þér þykki jafnmikit sem mér þykkir þetta, þá skaltu mér því heita at gera þá með sama hætti sem þú beiðir mik nú.' Þessu ját-ar Þorkell.¹

Thorkel siger i realiteten at han er klar over Gislis sorg (kan antyde at han har kendt samme sorg selv?). Men, siger han, lad være med at bo-re i dette længere, da folk så kunne fatte mistanke. . . . Om hvad? Hvis

¹ Ísl. forn. VI, s. 48-49.

alle skulle få at vide hvad Gisli tror, så ville Gislis problem blive åbenlyst for alle. Som det er kan han have nok i sine egne tanker.

Da Thorkel så spørger, om de ikke skal genoptage deres gamle venskab fra før Bårds død (dette er en klar tilkendegivelse af at han er tilfreds, har fået hævn), så svarer Gisli snedigt, at det vil han gerne, hvis Thorkel vil love at være som Gisli, i en for Thorkel lignende situation. Gislis plan må ulme i hans bevidsthed allerede nu. Dette lover Thorkel, selvsikker og tankeløs.

Brødrene omgås tilsyneladende fredeligt og ikke engang Thorgrims død bringer nogen forandring – selv om Thorkel må vide hvem der har dræbt ham: dels sidder 'Grásíða' i Thorgrim, dels er der de tilsneede sko; men så længe ingen anden ved noget er han tavs. Han er dels bunden af sit løfte til Gisli, dels en ren pragmatiker, han accepterer status quo.

Efter Thorgrims højsættelse mødes brødrene igen og nu er det Gisli der spørger:

Pá mælti Gísli við Þorkel bróður sinn: 'Þat þykkjumk ek at þér eiga, bróðir, at nú sé okkart vinfengi sem þá, er bezt hefir verit, ok tókum nú upp leika.' Þorkell tekr því vel. Ok fara nú heim hváirtveggju.²

Han er nu beredt til at fortsætte det gamle venskab, og Thorkel indvilliger, trods sin viden, og siger 'Ja'. Men for Gisli, der nu må vide at Thorgrim nef også har været med i komplottet, er der nu kun et at gøre: at fjerne dette vidne også. Lejligheden byder sig da Bork dræber Audbjörg; som repressalie henrettes Thorgrim nef. Nu er der bare Thorkel igen af de tre sammensvorne, men Thord må også have en begrundet mistanke, og han må p.g.a. sin dumhed kunne formodes at kunne plapre ud med sin viden, han må ganske simpelt elimineres også. Barskt og brutalt. At han ikke kan dræbe Audr er ganske klart, og det må være gennem hende, via Gest, at Vesteinssønnerne får at vide hvem Audr mistænker. Det er denne mistelten Thorkel ikke har taget i ed, han tror sig sikker, ved nu at Gisli ikke vil føre hævnen videre.

Men da Thordis har røbet Gisli er det en anden tone der slår igennem Thorkels opførsel. Nu ved alle hvem der dræbte Thorgrim. Nu er det Thorkels egen jordiske gods, der vil blive berørt hvis han hjælper

² *Ísl. forn.* VI, s. 56.

Gisli. Der vil så blive rejst sag imod ham, og han vil blive dømt 'fjörbaugsmaðr'. Det er klart at man kan lægge en plausibel forklaring i Thorgrim nefs forbandelse på Thorkels manglende hjælp, men hovedårsagen ligger i Thorkels begærlighed og følelsen af at stå med en ufuldbyrdet hævn for endnu en god ven, selv om han er bundet af løftet til Gisli om at finde sig i det.

Men han holder sit løfte om at advare Gisli, og følgende samtale udspiller sig mellem brødrene:

'En þat vil ek nú vita, bróðir, hvat ek skal þar eiga, sem þú ert, slíkt sem nú hefi ek at gørt.' 'At gera þik varan við, ef menn vilja drepa þik, en bjargir veiti ek þér engar, þær er mér megi sakar á gefa. Pykki mér mikit af gørt við mik, at drepinn er Þorgrímur, mágr minn ok félagi ok virkðavinr.' Gísli svarar: 'Var eigi þess ván um slíkan mann sem Vésteinn var, at eigi myndi mannhefnadalaust vera, ok mynda ek eigi þér svá svara sem þú svarar mér nú ok eigi heldr gera.' Nú skilja þeir.³

Dette er en særdeles interessant passage, for hvad siges? Thorkel spørger: Hvorfor er min ven, min fælle og svoger blevet dræbt?

Ville han have spurgt sådan hvis det havde været Thorgrim der var gerningsmanden . . . ?

Så ville det jo have været en simpel gengældelse. Det kan kun være sådan at det er Thorkel, der er den skyldige, og han finder at Gisli har 'hugget for nær'.

Og Gisli svarer, bittert og beskt, at Vestein var så meget en mand, at han måtte hævnnes: og ikke ville han have svaret Thorkel på samme måde, d.v.s. Gisli ville have svaret anderledes og handlet anderledes over for Thorkel i en lignende situation med modsat fortegn.

Så falder dommen, og Gislis flugt fører frem til den sidste afsked mellem brødrene.

Gislis bitterhed mod Thorkel vedvarer, hans afskedsord til Thorkel er tunge:

Pá mælti Gísli: 'Nú þykkisk þú ǫllum fótum í etu standa ok vera vinr margra höfðingja ok uggir nú ekki at þér, en ek em sekr, ok hefi ek mikinn fjándskap margra manna. En þat kann ek þér at segja, at þú munt þó fyrr drepinn en ek. Ok munu vit nú skilja

³ *Ísl. forn.* VI, s. 62–63.

ok verr en vera skyldi ok sjásk aldri síðan, en vita skaltu þat, at eigi mynda ek svá við þik gera.' 'Ekki hirði ek um spár þínar,' sagði Þorkell, – ok skilðusk við svá búit.⁴

Gisli siger til Þorkel, at denne har sikret sig selv, kommet i ly hos de 'store', har fået magt og penge: står 'öllum fótum í etu' og har svigtet sin broder. Men hans skæbne venter, nu Gisli forsvinder vil hævnen ramme Þorkel, nu kan Gisli ikke beskytte ham længere. Men Þorkel fatter intet, han bryder sig fejl om Gislis spådom/advarsel.

Og da Þorkel er dræbt⁵, og Ari i Norge dræber Berg . . . og dernæst Helgi drukner og Audr forsvinder på pilgrimsfærd med Gunhild, ja så er der ingen, der med sikkerhed ved, hvem den famøse natlige gæst var.

Men Gisli har næppe kunnet tro andet end at den skyldige var Þorkel.

Spørgsmålet om blodbroderskab er selvfølgelig et problem, hvis man blot lægger vægt på Ísl. fornrit VI, (s. 42), men i Membrana Regia Deperdita siges intet om 'svarabróðir' og hvis denne er mere 'op-rindelig' efter hvad Jónas Kristjánsson og Guðni Kolbeinsson siger i 'Gerðir Gíslasögu',⁶ skal man ikke lægge for stor betydning i dette eventuelle 'Sagabrud'.

Ser man på selve handlingen i edbroderscenen, så synes det ikke helt klart at der overhovedet gennemføres noget sådant. Deltagerne nævnes, sikkert efter rang og værdighed, som følger: Thorgrim, Gísli, Þorkel og Vestein. Og når nu de to fornemste river deres hænder til sig, er det lidet sandsynligt, at de to andre blot trækker på skuldrene og gennemfører resten af ceremonien. Nej, hele den hellige handling går i stykker, alt det Gisli håbede på opløses, og hans replik kan lige så godt hentyde til den spildte møje, som til noget som helst andet:

(Þorgrímr) hnykkir hendi sinni. 'Svá munu vér þá fleiri gera,' segir Gísli ok hnykkir ok sinni hendi, – 'ok skal ek eigi binda

⁴ Ísl. forn. VI, s. 78.

⁵ I sagateksten i Membrana Regia Deperdita står der følgende udtalelse af Þorkel: '... enn eigi þyckir oss því olikt hlut til reka at synir Vest(eins) mundi verkit unnit hafa, oc æigi vitum vær annara manna von þeira er sakir ætti við Þorkel, enn þo hafa þeir nu undann komiz at sinne.' (M.R.D., s. 62) 'Ikke kender vi til andre mænd der måtte have nogen Grund til hævn mod Þorkel.' (Jfr. Fritznens og Oldnordisk Ordbog (Erik Jons-sons) udlægning af 'sök').

⁶ Gripla III, Rvík 1979.

mér vanda við þann mann, er eigi vill við Véstein, mág minn.' Nú þykkir monnum um þetta mikils vert. Gísli mælti þá til Þorkels bróður síns: 'Nú fór sem mik grunaði, ok mun þetta fyrir ekki koma, sem nú er at gort; get ek ok, at auðna ráði nú um þetta.' Fara nú menn heim af þinginu.⁷

Rent bortset fra at det næppe ville have rørt Thorkel at bryde et sådant bånd, som den skruppelløse stræber og snu pragmatiker han er; ja, man har i sagaerne enda eksempler på at bedre mænd end han har dræbt deres fosterbroder: f.eks. Bolli der slog Kjartan ihjel, og Skarphedin der dræbte Höskuld. (Det er dog et åbent spørgsmål i hvor høj grad fosterbroderskab og edbroderskab kan sammenstilles).⁸

Og den opfattelse at Thorkel er for feig (i dansk betydning) til at dræbe selv modsiges af følgende:

Þeir Þorgrímr ok Þorkell koma norðarliga at við Nóreg skipi sínu ok hitta konung brátt ok ganga fyrir hann ok kveðja hann vel. Konungr tók þeim vel, ok gerðusk þeir honum handgengnir, ok verðr þeim gott til fjár ok virðingar.⁹

Det er ikke sandsynligt at en kryster kunne have fået plads blandt kongens mænd, desuden står der et sted:¹⁰ 'Gísli vá þrjá menn, en Þorkell tvá . . .'

Men det er *dette* forfatteren lægger i handlingen ved Vestein-drabet, at det er uhyre let at gennemføre, der er liden personlig risiko og det kræver en mand der er kendt i huset. Og ingen anden havde to motiver: hævn for Bård, og hævn for Asgerd . . . kun Thorkel?

⁷ *Ísl. forn.* VI, s. 24.

⁸ Desuden står der i *Brennu-Njáls saga* (*Íslensk fornrit* XII), kap. XXVI, at Asgrim Ellidagrimsson dræbte sin fosterbroder Gauk Trandilsson.

⁹ *Ísl. forn.* VI, s. 26–27.

¹⁰ *Ísl. forn.* VI, s. 13–14.

ÁGRIP

Í ritgerðinni er rennt stoðum undir þá tilgátu að það hafi verið Þorkell Súrson, en ekki Þorgrímur goði sem vó Véstein. Nýjar röksemdir sem höfundur tífir til eru meðal annars þessar:

Veganda hafa verið kunnar venjur á Hóli og hversu rekkjum var snúið þegar hús láku. Þetta var Þorkeli kunnugt því að hann hafði áður búið í húsinu. Sbr. hversu greinilega er síðar tekið fram að Gísli væri kunnug húsaskipan á Sæbóli, enda hefði hann gert þar bæinn.

Þegar Gísli kemur heim ber hann kennsl á vopnið og hlýtur að gera ráð fyrir að Þorkell hafi framið morðið (sbr. rit Önnu Holtsmark, *Studier i Gísla-saga*, 1951).

Gísli tekur vopnið úr sárinu og tekst með því á hendur hefndarskylduna samkvæmt sögunni; en hann felur spjótið þegar og virðist með því vilja hlífa bróður sínum. Orð Þorkels við Guðríði leiða gruninn að Þorkeli: 'Tíðendi myndi oss þat hafa þótt eina stund.' Og síðari samræður bræðranna sem til er vitnað í greininni hljóta einnig að styrkja Gísli á þeirri trú að Þorkell sé vegandinn.

Þegar Þorkell spyr Gísli hvort þeir eigi ekki að taka upp sína fornu vináttu, svarar Gísli með kænsku að það vilji hann gjarna ef Þorkell heiti því að gera með sama hætti ef svipað beri til á hans ævi. Því heitir Þorkell, öruggur og grunlaus.

Þorkell efnir heit sitt að vara Gísli við, en neitar að veita honum bjargir. 'Þykki mér mikit af gort við mik, at drepinn er Þorgrímr, mágr minn ok félagi ok virkðavinr.' Hefði hann kveðið svo að orði ef Þorgrímur hefði verið vegandinn? Þá hefði aðeins verið um að ræða makleg málagjöld. Þorkell hlýtur að vera hinn seki, og nú þykir honum Gísli hafa 'höggvið of nærri.'

Synir Vésteins vega Þorkel – Gestur hefur tjáð þeim að Auður hafi grun á honum. Synir Vésteins deyja báðir og Auður hverfur í pílgrímsför – og þá veit enginn frammar með vissu hver hinn skuggalegi næturgestur var. En Gísli hefur hlotið að eigna Þorkeli vígið. Hann einn hafði til þess tvær ástæður: að hefna fyrir Bárð og fyrir Ásgerði konu sína.